

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

2-son (6-jild)

2026

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 2 (6) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Kurbanov Eldar Ermamatovich, Qormishov Mirjalol Jumamurod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOTUVLIKNI TA'MINLASHDA MILLIY MADANIY MARKAZLARining INSTITUTSIONAL ROLI VA VAZIFASI (Sirdaryo viloyati markazlari misolida)	11-15
<i>Djurayev Ikrom Nematovich</i> SOPOLLI-KO'ZALI ARXEOLGIK QATLAMLARIDA SHIMOLIY DASHT QABILALARINING IZLARI	16-19
<i>Акбарова Камила Шухрат кизи</i> МЕЖДУ СЕКУЛЯРИЗАЦИЙ И МОДЕРНИЗАЦИЕЙ: СОВЕТСКАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ РЕЛИГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ	20-26
<i>Olimov Islombek Ulug'bek o'g'li</i> SUV TA'MINOTI TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.....	27-31
<i>Sitorabonu Bobojonova</i> BUXORODA DASTLABKI MUZEYNING TASHKIL TOPISHI.....	32-36
<i>O'ralov Orzubek</i> GEOGRAFIK KASHFIYOTLARGA QADAR POLINEZIYA XALQLARINING RIVOJLANISHI VA DAVLATCHILIK INSTITUTLARINING SHAKLLANISHI TARIXI.....	37-45
<i>Qahhorov Shohjaxon Shodiyor o'g'li</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING TARIXIY VA MA'NAVIY TAHLILI.....	46-50

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madartov Bahrom</i> TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA O'ZARO MUNOSABATLARNI HISOBGA OLISH ASOSIDA STRATEGIK REJALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH	51-55
<i>Xudayberdiyev Otabek Absalomovich</i> XALQARO SAVDO MUNOSABATLARIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA TA'MINOT ZANJIRI VA LOGISTIKA KONTROLLINGINING ROLI	56-64
<i>Ismailova Shaxnoza Uktamovna</i> O'ZBEKISTONDA INFLYATSION BOSIM OMILLARI VA ULARNING ISTE'MOL NARXLARI INDEKSIDA NAMOYON BO'LISHI.....	65-75
<i>Usmonov Maxsud Tulqin o'g'li</i> XIZMAT KO'RSATUVCHI SUBYEKTLARNING RAQOBATBARDOSHLIGINI BELGILOVCHI OMILLAR TIZIMINI ANIQLASH VA XIZMAT SIFATI QIYMAT TAKLIFI MIJOZ TAJRIBASI BREND KAPITALI HAMDA TEZKORLIK INDIKATORLARI ASOSIDA BAHOLASH	76-87

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> INSON ONGINING TABIATINI O'RGANISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	88-93
--	-------

<i>Utegenova Jamila Djolmurzayevna</i> O'ZBEKISTONDA BIOETIKANING SHAKLLANISHI VA FALSAFIY ASOSLARI	94-97
<i>Mamatqulov Rashid Pazilbekovich</i> JAMIYAT YUKSALISHIDA IJTIMOY NAZORATNING ROLI.....	98-102
<i>Shadimetov Mahmudjon Negmatjanovich</i> RUHIY KAMOLOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY MAZMUNI VA TARIXIY ILDIZLARI .	103-108
<i>Ochilov Jamshid Abdurashidovich</i> KOSMOGEN, TEXNOGEN, ANTROPOGEN SIVILIZATSIYALAR MOHIYATINING ONTOLOGIK TALQINI	109-117
<i>Beshimov Xamidjon Sayidovich</i> KASABA UYUSHMALARI TIZIMIDA INSON QADRINI YUKSALTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	118-126
<i>Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna</i> ABU RAYHON BERUNIY ASARLARIDA FANLARNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI MASALALARI	127-130
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Axmedov Oybek Saporbayevich</i> INGLIZ TILIDAGI SOLIQ-BOJXONA TERMINOLOGIK BIRLIKLARINI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING STILISTIK MUAMMOLARI.....	131-139
<i>Babadjanova Nazokat</i> OGAHIYNING SO'Z VA NUTQ MASALALARIGA OID QARASHLARINING MA'RIFIY MANBALARI	140-148
<i>Xo'jamqulov Anvar Jozilovich, Tog'ayeva Shoxnoza Elmurod qizi</i> ADABIYOTIDA "ABSURD" TUSHUNCHASI	149-153
<i>Abdullayeva Rahima Raimqul qizi</i> MEDIA YORDAMIDA IMIDJNING SHAKLLANISHI VA IJTIMOY FIKR	154-161
<i>Fozilov Arabjon Nozimjon o'g'li</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA SO'Z YODLASHNING AHAMIYATI	162-165
<i>Sarvinov Abdiraxmonova Davron qizi, Eshtuhtarova Bibigul Bektoshevna</i> THE SIGNIFICANCE OF STUDYING GENDER REPRESENTATION IN IDIOMS AND PHRASEOLOGICAL UNITS.....	166-171
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> TAVALLO IJODIDA POETIK OBRAZ YANGILANISHINING IJTIMOY-TARIXIY VA ADABIY- ESTETIK OMILLARI.....	172-185
<i>Кодирова Зарина Баходировна</i> ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ДЕТСКОЙ ПРОЗЫ ДЭВИДА УОЛЛЬЯМСА: «DEMON DENTIST», «THE FING», «GANGSTA GRANNY».....	186-191
<i>Ismatilloev Jobir</i> "FIRDAVS UL-IQBOL"DAGI QASIDALARDA HUKMDORLAR MADHI	192-197
<i>Bozorova Nasiba</i> O'LMAS UMARBEOVNING "YOZ YOMG'IRI" QISSASIDA JINOYATNI O'RGANISHDA RETROSPEKSIYA USULI	198-203

<i>Ганиева Зухра Муратбаевна</i> ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «СМЕРТЬ» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ: КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	204-212
--	---------

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich, Ro'ziboyev Asilbek</i> SUN'IY INTELLEKT QARORLARIDA ADOLATSIZLIK MUAMMOSI VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI.....	213-218
<i>Bazarova Dildora Baxodirovna</i> ODIL SUDLOVNI TA'MINLASHDA "RAQAMLI SUD"	219-226
<i>Babaev Djaxhonqir Ismailbekovich</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА ПИТЬЕВОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ПУТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	227-229
<i>Azходжаева Роза Алтыновна</i> РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ.....	230-235
<i>Абдужампоров Шахбоз Музаффар ўғли</i> ЭЛЕКТРОННЫЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ДЕЛАХ О КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЯХ: ПРОБЛЕМЫ СБОРА, ФИКСАЦИИ И ПРАВОВОЙ ОЦЕНКИ	236-246
<i>Alijanov Ilhomjon Erkinjon o'g'li</i> PROKURATURA ORGANLARIGA QABUL QILISHDA NOMZODLARGA QO'YILGAN TALABLAR, XIZMATGA QABUL QILISH VA YOSH MUTAXASSISLAR BILAN ISHLASHGA DOIR FAOLIYATNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	247-253
<i>Sarsenbaeva Aynura Tenelbay qizi, Tanirbergenov Sultanbek Bazarbaevich</i> FUQAROLARNING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ VA ERKINLIKLARIGA QARSHI JINOYATLAR HUQUQIY MOHIYATI.....	254-258
<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING TARKIBIY QISMI	259-265
<i>Usmonaliyev Muslimbek Qurvonaliyevich</i> SPORTCHILARNI VAQTINCHALIK IJARAGA Olish SHARTNOMASINING SPORT HUQUQIDAGI O'RNI	266-272
<i>Mamadaliyev Boburjon Bahodirjon o'g'li</i> MAHALLIY BUDJETNI TARTIBGA SOLISHDA MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI IJRO ORGANLARINING VAZIFALARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	273-278
<i>Umarova Xolisxon Nomoz qizi</i> KORPORATSIYA DIREKTORLARINING FUNKSIONAL VAZIFALARINI AMALGA OSHIRISH BILAN BOG'LIQ JAVOBGARLIGI CHEGARASI	279-286
<i>Yaqubova Guli Qosimboy qizi</i> VOYAGA YETMAGANLAR BILAN BOG'LIQ ISHLARNI FUQAROLIK SUDLARIDA KO'RISHDA PROKURORNING ISHTIROKI TUSHUNCHASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	287-294
<i>Ibrohimov Azimjon</i> XO'JALIK JAMIYATLARI BOSHQARUV ORGANLARI TIZIMIDA IJRO ORGANI: ROSSIYA FEDERATSIYASI MISOLIDA	295-301

<i>Choriyeva Xupshidabonu Xuppam qizi</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING "VASIYLIK VA HOMIYLIK TO'G'RISIDA"GI QONUNINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI.....	302-310
<i>Saidazimov Yusuf Sodiq o'g'li</i> MA'MURIY AKT. MA'MURIY AKTNING MAZMUN-MOHİYATI. GERMANIYA TAJRIBASI.....	311-316
<i>Tursunov Ilxomjon Salimovich</i> MUQADDAM SUDLANGAN SHAXSLAR TOMONIDAN SODIR ETILISHI MUMKIN BULGAN JINOIY HARAKATLARNI OLDINI OLISH VA MAXSUS PROFILAKTIKANI TAKOMILLASHTIRISH	317-321
<i>Xojanazarov Otabek Saydazimovich</i> OZODLIK DAN MAHRUM QILISH BILAN BOG'LIQ BO'LMAGAN JAZOLAR IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATI: MILLIY VA XALQARO TAJRIBA.....	322-329
<i>Raxmedov Xurshid Ashrapxodjayevich</i> JINOYAT ISHINI QO'ZG'ATISH INSTITUTINING HUQUQIY TABIATI VA PROTSESSUAL AHAMIYATI	330-339
<i>Mansurova Xulkar Nabiyevna</i> FUQAROLIK PROTSESSINING TEZKORLIGINI TA'MINLASHDA SIRTDAN HAL QILUV QARORI CHIQRISHNING AHAMIYATI	340-349
<i>Begimova Nasiba Xudayberdievna</i> FARZANDLIKKA OLISH INSTITUTINING TADRIJIY RIVOJLANISHI	350-358
<i>Yo'ldoshbekov Anvar</i> NAQDSIZ HISOB-KITOB LAR VA RAQAMLI NAZORAT TIZIMLARINING HUQUQIY AHAMIYATI	359-367
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna</i> EVRISTIK TA'LIM NAZARIYASIDA TA'LIM OLUVCHINING MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI	368-372
<i>Shukurov Mirjalol Norpulatovich</i> YAKKAKURASHCHILARNI TEXNIK USULLARIGA O'RGATISHDA KLAS TER USLUBIDAN FOYDALAN HOLDA TAKOMILLASHTIRISH	373-377
<i>Tilyabayev Kamil Zaitjonovich</i> O'ZBEK TILINING O'RGANILISHI VA DEKOLONIZATSIYASIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR: (DE)KOLONIAL HIS-TUYG'ULAR, MILLAT VA O'Z-O'ZINI ANGLASH	378-383
<i>Xudoyberdiyev G'iyosiddin Baxtiyor o'g'li</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARNING FALSAFIY QARASHLARI ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA VALEOLOGIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM PEDAGOGIK OMILI SIFATIDA.....	384-388
<i>Xo'jamqulov Rasulbek Qurbon o'g'li</i> KOMPYUTER GRAFIKASI TEXNOLOGIYALARINI LOYIHA ASOSIDA O'QITISHGA INTEGRATSIYALASHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI	389-393
<i>Badalov Ulug'bek Xikmatovich</i> GEOGRAFIYA FANI DARSLARIDA ONLAYN GIS TIZIMLARIDAN FOYDALANISH.....	394-398

<i>Anvarjonova Nodirakhon Nasimbek qizi</i> IS EXPLICIT GRAMMAR INSTRUCTION STILL PEDAGOGICALLY JUSTIFIED? A CRITICAL RECONSIDERATION OF ITS ROLE IN CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE EDUCATION.....	399-406
<i>Imomov Fozil Shakarbek o'g'li</i> TEMPERAMENT NAZARIYASI VA INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLAR ASOSIDA GRAFIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISH: PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA SAN'AT TERAPIYASI KONTEKSTIDA.....	407-412
<i>Курбанбаев Джавод Аминбаевич</i> КОГНИТИВНЫЕ И ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ ЛЕКСИЧЕСКИХ ГЛОССАРИЕВ В ЯЗЫКОВОМ ОБРАЗОВАНИИ	413-417
<i>Eshnazarova Farida Jo'raqulovna</i> JAMOADA LIDERLIK VA UNING SIFATLARI (SPORT JAMOALARI MISOLIDA).....	418-421
<i>Yuldasheva Muhayyo Alimbaevna</i> AVTOMOBILLARDA TASHISH VA HARAKAT XAVFSIZLIGINI TASHKIL ETISH FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM VOSITALARINING O'RNI.....	422-429
<i>Umarov Komil, Sobirov Orif, Sultanov Rustam, Egamberdiyev Abdullo</i> YUQORI MALAKALI GANDBOLCHILAR MASHG'ULOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	430-435
<i>Doniyorova Gulnoza Anvar qizi, Kurbanova Gulnoz Negmatovna</i> INTERAKTIV VOSITALAR VA AXBOROT RESURSLARIDAN FOYDALANISH ORQALI KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.....	436-441
<i>Nafasov Arslon Komilovich</i> PEDAGOGIK TA'LIM KLASTERI YO'NALISHIDA TARIX O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI.....	442-447
<i>Pulatova Muxabbat Egamberdiyevna, Qalandarova Sevinch Aqiljon qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV SALOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	448-453

Received: 15 January 2026
Accepted: 2 February 2026
Published: 14 February 2026

Article / Original Paper

THE DEVELOPMENT OF POLYNESIAN PEOPLES AND THE FORMATION OF STATEHOOD INSTITUTIONS BEFORE THE AGE OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES

O'ralov Orzubek

3rd-year student of the Faculty of History
at the National University of Uzbekistan,
majoring in History (by countries and specializations).
E-mail: orzubekurolov06@gmail.com

Scientific supervisor: Phd, Associate Professor A.Biykuziyev

Abstract. This article analyzes the socio-political development of Polynesian peoples prior to the Age of Geographical Discoveries, their traditional systems of governance, and the process of formation of statehood institutions. The study focuses on Polynesian political structures that emerged across the archipelagos of the Pacific Ocean, the role of chiefs, territorial unions formed on the basis of seafaring, the Easter Island culture, and the distinctive features of the emergence of early centralized states such as the Tu'i Tonga Empire.

Keywords: archaeogenetic analysis, civilization, Polynesia, Polynesian civilization, Easter Island.

GEOGRAFIK KASHFIYOTLARGA QADAR POLINEZIYA XALQLARINING RIVOJLANISHI VA DAVLATCHILIK INSTITUTLARINING SHAKLLANISHI TARIXI

O'ralov Orzubek

O'zbekiston Milliy Universiteti Tarix fakulteti
tarix (mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) yo'nalishi 3 – kurs talabasi

Ilmiy rahbar PhD, dotsent A.Biykuziyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada geografik kashfiyotlarga qadar Polineziya xalqlarining ijtimoiy-siyosiy rivojlanishi, an'anaviy boshqaruv tizimlari va davlatchilik institutlarining shakllanish jarayoni tahlil qilingan. Tadqiqot Polineziyaning Tinch okeani bo'ylab yoyilgan arxipelaglarida yuzaga kelgan polinexial siyosiy tuzilmalar, boshliqlar, dengizchilik asosida vujudga kelgan hududiy birlashmalar, Pasxa madaniyati hamda Tu'i Tonga, imperiyasi kabi ilk markazlashgan davlatlarning shakllanishining o'ziga xos jihatlariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: arxeogenetik tahlil, sivilizatsiya, Polineziya, Polineziya sivilizatsiyasi, Pasxa oroli.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V6I2Y2026N06>

Kirish. Polineziya xalqlari insoniyat tarixida o'ziga xos o'rin tutadi. Tinch okeanining millionlab kvadrat kilometr maydoniga yoyilgan mazkur xalqlar geografik kashfiyotlarga qadar o'zaro aloqada bo'lishi darajada mustaqil taraqqiyot yo'liga ega bo'lgan siyosiy va madaniy tuzilmalarni yaratgan. Yevropa dengizchilari XVIII asrda mintaqaga kirib kelguniga qadar Polineziya hududlarida ijtimoiy tabaqalanish, taniqli boshliqlar sulolalari, rivojlangan dengizchilik an'analari va barqaror diniy-marosimiy tizim mavjud edi. Polineziya

jamiyatlarining siyosiy tafakkuri, aholining boshqaruvga bo'lgan qarashlari va hududiy boshqaruv tizimlari tashqi dunyodan izolyatsiyada shakllangan bo'lsa-da, ularning murakkabligi va moslashuvchanligi ko'plab tadqiqotchilar e'tiborini tortadi.

Adabiyotlar muhokamasi. Polineziyaning qadimgi tarixiga oid manbalar deyarli mavjud emas. Qadimgi tarixni tiriltirishda arxeologik manbalar muhim sanaladi. Arxeologiya Polineziyaning qadimgi madaniyatlarning shakllanishi va ushbu hududlarda sivilizatsiya shakllanishi haqida xulosalarni olish mumkin.

Yirik tarixchi olimlar A.Toynbi, Ye.Xrisanova kabi olimlarning tadqiqotlarida Polineziya xalqlarini o'rganishda ikki yo'lda ish olib borgan. A.Toynbi tadqiqotlarida Pasxa orolining sivilizatsion rivojlanishi va uning madaniy tarqaqiyotini o'rgangan bo'lsa, Ye.Xrisonovanning antropologiyaga oid tadqiqoti doirasida polinezlarning antropologik o'ziga xosligi haqida ham to'xtalib o'tadi. I.Kampbel esa okeaniya tarixini o'rganishda tarixiy jihatdan olib borishga harakat qilgan.

Shuningdek, etnograf olim T.Xeydral o'z kundaligida polinezlar va ularning migratsiyasi tarixiga oid ma'lumotlarni yozib qoldirgan.

Okusitino Maahino, H.Dirk kabi mahalliy polineziyalik tadqiqotchilarning tadqiqotlari polineziya tarixini yoritishda katta ilmiy ishlar olib borgan. 'Okusitino Maahinoning tadqiqotida Polineziyaning uzoq vaqt davlatchiligini saqlab turgan Tonga imperiyasining eng qadimgi davri tarixini yoritishda muhim ish sanaladi [1].

Tadqiqot metodologiyalari. Polineziya xalqlari tarixini yoritishda moddiy manbalar tahlili, arxeogentik, sivilizatsion tendensiya metodlari keng foydalanilgan. Bu metodlar qadimgi xalqlarning kirib kelishi va ularning migratsiya tarixini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan tarixiy-qiyosiy, davrlashtirish kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mazkur tarixiy metodlar esa Polineziyaning rivojlangan davlatchiligining eng rivojlangan qismi sanalgan Tonga imperiyasi tarixini yoritishda muhimdir.

Tahlil va natijalar. Okeaniya mintaqasi aholisiga nisbatan tarixiy taraqqiyot darajasi berilganda qariyb XX asr oxiriga qadar ham ibtidoiy taraqqiyot namunasi degan tushuncha mavjud edi. Biroq bu tushunchalar o'zini xatoliklarini ko'rsatmoqda. Eng yangi tadqiqotlar natijasida Okeaniya umumiy tamaddun jarayoni yuz bergan hududlardan juda uzoqda yashaganligi sababli ham ibtidoiy taraqqiyot bosqichida degan tushuncha saqlanib kelganligini ko'rsatdi. Okeaniya mintaqasining madaniy geografiyasiga e'tibor qaratilsa quyidagi xususiyatlarni ko'rishimiz mumkin. Avvalo mintaqada geografik sharoiti dunyodan butunlay uzib qo'ygan endemik madaniyatga ega bo'lgan qabilalar, shuningdek, o'ziga xos qabilalar ittifoqi yoki hududiy qo'shnichilikni o'zida aks ettirgan xalqlar va o'z xo'jaligi etnik birligini o'zida his eta olgan davlatchilik an'anasini qurishga erishgan xalqlar. Mazkur bo'linish birqancha omillarga bog'liq.

Avvalo, geografik joylashuv, chunki Okeaniya mintaqasi bu Tinch okeanining yirik suvli mintaqasida sochilib ketgan orollar jamlanmasi sanaladi. Bu esa orol aholisi o'rtasida aloqani cheklab qo'ygan. Madaniyatlar nazariyasida ham shunday klassik tushuncha mavjud: "tekisliklar xalqlarni birlashtiradi, tog'lar ularni ayiradi". Bu nafaqat Okeaniya mintaqasi uchun balki qit'a ichkarisidagi continental tog'li yurtlarga ham nisbatan ishlatiladi. Kavkaz mintaqasi o'z sivilizatsiyasini shakllantirishga erishgan bo'lsa-da ularda ham xalqlararo kontakning yaxshi shakllanmaganligi uchun ham sivilizatsiya uzoqqa qarab harakatlanmadi. Zamonaviy

davrda ham Kavkaz mintaqasi kichik lekin polietnik xarakterga ega edi. Bunda holat Himolay, Tibet, Pomir mintaqalari uchun ham tipik xosdir. Ikkinchi omil sifatida agroiqlimiy tuzilishni keltirish mumkin. Chunki Okeaniyaning Mikroneziya va Polineziya mintaqasining asosiy orollari biologik korallardan iborat va bu jarayon ushbu mintaqalarda tuproq hosil bo'lishini cheklovchi omil sanaladi [2]. Shuningdek orollar bo'ylab ichki suvlarning mavjud emasligi hudud aholisining agrar sohaning rivojlanib ketmasligiga, buning natijasida yerlik xalqlarning uzoq davrlar mobaynida deyarli tabiat qaramligidan chiqa olmaganligi bilan ham izohlanadi. Bunday muammo Sibir xalqlari, shuningdek oqar suvlariga va chirindili tuproqqa ega bo'lmagan ichki Kongo mintaqasi uchun ham xosdir. Mintaqa aholisi uchun ziroatkorlik deyarli imkonsiz bo'lsa-da o'zlashtiruvchi xo'jalik va an'anaviy chorvachilikning yo'lga qo'yish imkonini beradi. Demak, madaniy rivojlanishning sekinlashuvi qonuniyati faqat Okean mintaqasi yoki chakalakzorlar uchun xos emas. Balki bu kontinental mintaqalar uchun ham xos umumiy xususiyat ekan.

Okeaniya mintaqasiga odamlarning kelib qolishining o'zi mintaqaning qadimgi tarixini o'rganishdagi muammo sanaladi. Bugungi kunda ikkita ilmiy tasdiqqa ega qarash mavjud. Birinchi qarash bu muzlik davri natijasida yuzaga kelgan "continental ko'priklar"lar sabab aholining faol migratsiyasi sifatida qaraladi. Bu esa arxeologik va arxeogenetik tadqiqotlar natijasida isbotini topayotgan qarash sanaladi. Okeaniya aholisi uchun juda qiziq bir jihat ko'zga tashlanadi. Bu Okeaniya mintaqasi aholisining genetik tahlilida bironta ham Avstraliya aborigenlariga xos gen topilmaganligi edi. Odatda genetik tahlil olib borish jarayonida mtDNK (ayol tuxum hujayralaridagi mitoxondrial DNK kodi) va Y-xromosoma (erkak urug' hujayralaridagi xromosomalar) tahlili tadqiq qilinadi. Okeaniya hududining qadimgi aholisida quyidagi ikki tip aholisining genomlari mavjudligini ko'rish mumkin: birinchi tip genomda proto-Sharqiy osiyoliklar geni aniqlansa, ikkinchi genom tipga esa Polyetsen dabrada Yangi Gvineyaga migratsiya qilgan qadimgi xalqlarning genlari kiradi. Polineziyaliklarning genlarini arxeogenetik tahlilini o'rganish natijasida quyidagi statistika olingan (1-rasm). Bunda, Polineziyadagi mtDNKlarning katta qismi (masalan, 96%) Osiyodan kelib chiqqanligi ko'rsatilgan, Polineziya mtDNK ning faqat juda kichik qismini (masalan, 3%) Yangi Gvineyadan kuzatish mumkin. Polineziya Y-xromosomalarining taxminan uchdan ikki qismi (62%) Yangi Gvineyada kuzatilishi mumkin, uchdan bir qismi (33%) esa Osiyodan kelib chiqqan [3]. Bu natijaning olinishi Polineziya xalqlarining kelib chiqishini Sharqiy Osiyo mongoloidlari bilan aloqadorligini ko'rsatadi. Bu holat mikroneziyaliklar bilan ham kuzatildi

Polineziya aholisining genetik shakllanishi Sharqiy Osiyo genomlarining dominantlik qilinishidan bilishimiz mumkinki, bu mintaqaning irqiy shakllanishi bevosita mongoloid katta irqining bir turkumi ekanligini ko'rsatadi. Taniqli antropolog olim G.F.Debesning insoniyat irqining shakllanishi sxemasida ko'rish mumkinki, Polineziya xalqlari mongoloid katta irqining Osiyo shoxchasining Tinch okeani bo'lmachasining Polinez mikro irqiga mansubligini ko'rsatdi. Biroq bu irqning alohidalanishiga sabab bo'luvchi yana bir qo'shimcha shu ediki, Polineziyada yuqorida ta'kidlab o'tgan Yangi Gvineya genomlarining Y-xromosomada ko'pligi sabali negro-avstraliya katta irqining Okeaniya shoxchasining aralashuvi sababli mutatsiyaga uchragan [4]

Uzoq davrlar mobaynida Polineziya mintaqasi uchun sivilizatsiyaning rivojlanish qonunlaridan tashqaridagi yer sifatida qaralib kelingan. Dastlab Polineziya sivilizatsiyasi haqidagi qarashni ilk bor A.Toynbi Pasxa (Rapa Nu'i) oroli misolida ko'rsatishga harakat qilingan. Pasxada hozirgi kunda aholi yashamaydi, biroq orolda mavjud san'at o'ziga xosligi

bilan yo'qolgan va izolyatsion sivilizatsiyaning yorqin misoli sifatida olgan. Zamonaviy G'arb tadqiqotchilari tomonidan kashf etilgan vaqtga kelib, Pasxa orolida juda ibtidoiy Polineziya qabilalari yashagan. Ammo u yerda yana bir xalq bor edi. Bu xalqqa nisbatan tosh odamlar deb nom berishgan. Tosh odamlarning haykallari juda yuqori darajada yaratilgan. Orol aholisi XIX asr oxirida haykaltaroshlik san'ati va navigatsiyadan xabardor bo'lmagan. G'arb dengizchilari tomonidan kashf etilishidan oldin, Pasxa oroli qo'shnilaridan deyarli ajratilgan va ular bilan aloqada bo'lmagan. Biroq, "tosh xalq" ning mavjudligi, aftidan, yo'qolgan sivilizatsiyadan dalolat berardi.

Ehtimol, bu odamlarning tasvirlari polineziya navigatorlari tomonidan toshga o'yilgan bo'lishi mumkin, ular mo'rt qayiqalarda, xaritalar, kompaslar yoki xronometrlarsiz Tinch okeanidan Pasxa oroliga sayohat qilishgan. Va bunday sayohat alohida hodisa, tabiat bergan omad emas edi; aks holda, orolda haykallarning paydo bo'lishini va hozirgi orolliklar tomonidan avvalgi mahoratini yo'qotishini tushuntirish qiyin bo'lar edi. Haykaltaroshlik san'ati, ehtimol, Pasxa oroliga kashshof dengizchilar tomonidan olib kelingan. Sekin-asta madaniyat kontaktning yo'qolishi oqibatida pasayib borgan. Nihoyat, hali ham tushunarsiz bo'lgan sabablarga ko'ra, cho'l Palmirani yutib yuborganidek, dengiz to'satdan va deyarli butunlay Pasxa orolini yutib yubordi. Biroq, bu erda ham Tabiatning hokimiyatga qaytishi, bir vaqtlar uni zabt etgan Insonning sobiq jasoratining bilvosita dalillarini o'z ichiga oladi.

Pasxa orolida o'tmish va hozirgi zamon chorrahasida yashiringan haqiqat, shubhasiz, G'arbning tabiat ham xuddi yer yuzidagi jannat, uning aholisi esa yiqilgunga qadar ilk odamlar kabi abadiy tabiat farzandlari, degan keng tarqalgan qarashlarga to'g'ridan-to'g'ri ziddir. Ehtimol, bu qarash Polineziya jamiyati bir xil degan noto'g'ri taxmindan kelib chiqadi. Polineziya jamiyati rivojlangan tabiiy muhit juda xilma-xildir. Bundan tashqari, yetarli texnologik jihozlarsiz dengizdan o'tishga jur'at etgan har bir kishi uchun dengiz halokatli muammo tug'diradi. Tinch okeanining orollari o'rtasida o'zlarining ibtidoiy kemalarida muntazam sayohatlar o'rnatish orqali polineziyaliklar dengizning qattiq sinoviga munosib javob berishdi [5].

Ehtimol, Polineziya sivilizatsiyasi taqdiriga ta'sir qilgan yana bir omil dengiz yo'lidagi qiyinchiliklar va orolning o'zida qulay tabiiy-iqlim sharoitlari o'rtasidagi keskin qarama-qarshilik edi. Tinch okeanida suzib yurishning mashaqqati va xavf-xatarlari shunchalik katta ediki, orollarda dam olish quvonchlari shunchalik baxtiyor ediki, bolalar otalari va bobolaridan o'rnak olishmadi va tezda chelinada tinch va osoyishta hayotga qaytishdi. Bu Pasxa orolida Polineziya sivilizatsiyasining tanazzulga uchrashi haqidagi hikoya. Pasxa orolidagi Polineziya sivilizatsiyasining tarixi butun Polineziya sivilizatsiyasini tushunish uchun kalit bo'lib xizmat qilishi mumkin. Polineziya jamiyati haqidagi umumiy G'arb nuqtai nazari noto'g'ri va uning paydo bo'lishini tushuntirish juda sodda ko'rinadi. G'arb kuzatuvchilari quruqlikka qarashni afzal ko'rishdi va dengizni almashtirishni xohlamadilar. Ehtimol, ular, agar Polineziya dengizchilari singari, zamonaviy G'arbiy okean laynerlarida dengizchilar sifatida emas, balki yengil va mo'rt kanoelarda okeanni kesib o'tishlari kerak bo'lsa, dengizga ko'proq e'tibor bergan bo'lar edilar. Bundan chiqdi Pasxa mintaqasi aholisi yaratgan sivilizatsiya ko'chirilgan xarakterga ega edi. Toynbi bu nazariyasining nazariy asoslari tasdiqqa ega emasdi. Bunday migratsion sivilizatsiyaning ko'chishiga sayohatchi va olim T.Xeydral isbotlashga harakat qilgan. Xeydral polineziyaliklar haqida shunday xulosaga keladi: "polineziyaliklarning avlod-ajdodlari qachonlardir o'z ixtiyorlari yoinki zarurat yuzasidan, bu ovloq orollarga qandaydir

kemalarda oqim bo'ylab yoki shamol yordamida suzib kelganlari ravshan. Janubiy dengiz aholisini chuqur o'rganish esa, ular bu yerlarda bir necha yuz yillar muqaddamgina paydo bo'lganlar, deb taxmin qilishga asos beradi. Polineziyaliklar okean sathida butun Yevropadan to'rt marta ortiq maydonga sochilgan orollarda yashasalar-da, turli orollarda istiqomat qilishlariga qaramay, tillarida ortiqcha farq yo'q. Shimoldagi Gavay orollari bilan janubdagi Yangi Zelandiya orollari va g'arbdagi Samoa orollari bilan sharqdagi Pasxi orollari bir-biridan minglab mil uzoqda joylashgan, ammo shu orollarning barchasida istiqomat qiluvchilar, biz polineziya tili deb atagan umumiy bir tilning shevalarida so'zlashadilar. Agar Pasxi oroli aholisi saqlab yurgan, tushunib bo'lmas iyerogliflar yozilgan bir necha taxtachalarni hisobga olinmasa, hech bir orolda yozuv bo'lmagan. Bu iyerogliflarni esa na orolliklar va na biror olim o'qiy olardi. Biroq orollarda maktab bor edi. Bu maktablarda o'qitiladigan eng asosiy fan poetik afsonalardan iborat bo'lgandir. Chunki polineziyaliklar uchun tarix din vazifasini ham o'tardi. Ular ajdodlari, Tiki davrigacha bo'lgan yo'l boshchilariga topinardilar. Tikini esa quyosh o'g'loni, deb sharaflardilar" [6].

Tonga jamiyatidagi kuchli nasl-nasablar bilan bog'liq, bu nafaqat Yevropa yozuvlarida, balki boy og'zaki an'analarda ko'rsatilgan. Bir asrdan ko'proq vaqt davomida turli xil ma'lumot beruvchilar tomonidan turli odamlar tomonidan yozib olingan bu asosiy an'analarga Tonga uchun ming yillargacha bo'lgan nasabnomalar asosida o'zining yetakchi shaxslari nuqtai nazaridan tarix berish uchun talqin qilingan. Jamiyatning tabaqalashishi natijasida bu hududlarda markazlashuv jarayoniga ega imperiya qura olgan Tu'i Tonga (Tu'i Tonga faqat davlat ma'nosini anglatibgina qolmay, balki davlat Rahbari va hukmdor ma'nosini ham anglatadigan tushunchasi sanaladi) davlati o'z sulolaviy shajarasini shakllantirish jarayonidagi davlatchilik tuzilmasini yaratgan edi. Shu bilan birga murakkab jamiyat strukturasini yaratgan markazlashmagan qabila ittifoqini shakllantirgan Taiti va Gavayya kabi orollar konfederatsiyalar ham bo'lgan [7].

XVII asrga kelib Yevropaliklar Okeaniya mintaqasiga kelib mazkur hududlarni o'rgana boshlaganda ular juda g'ayritabiiy holatga duch keladi. Mazkur mintaqalarda odamlarning ko'pchiligi qabila va urug' ba'zilar esa ibtidoiy hayot tarzini kechirishsa-da, mazkur hududda ham o'z davlatchiligiga asos solgan mamlakatlar borligini kashf etishadi. Bu eng avvalo Tinch okeani markazidagi yirik orolli imperiya Tu'i Tonga imperiyasi edi. Tu'i Tonga imperiyasi haqida dastlabki ma'lumotni Jeyms Kuk yozib qoldiradi [8]. U Tongatapu orolidagi poytaxt shahar Mu'a ga keladi va Tu'i Tonga (hukmdor)lar haqida yozib qoldiradi. Tu'i Tongalarning hukmronlik davri masalasida yillar soni deyarli mavjud emas. Lekin ularning nomini saqlab qolishda mahalliy xalqlarning folklorida saqlab kelishgan. Tongalar o'z hukmdorlari va ularning sifatlarini turli qo'shiqlar orqali yodida saqlab qolishgan. Bu esa Tonga tarixini yoritishda juda katta og'zaki tarixiy manba sanaladi. Quyidagi jadvalda Tonga an'anaviy tarixidagi qadimgi hukmdorlar nomi keltirilgan bo'lib ularning hammasi mana shunday qo'shiqlar orqali yetib kelgan nomlar sanaladi.

Tu'i Tongalar	Tu'i Tongalar
1. 'Aho'eitu	21. Lomi'aetupu'a
2. Lolofakangalo'	22. Havea II
3. Fanga'one'one	23. Takalaua
4. Lrhau	24. Kau'ulufonua I Fekai
5. Kofutu	25. Vakafuhu
6. Kaloa	26. Puipufatu

7. Ma'uhau	27. Kau'ulufonua II
8. 'Apuanea	28. Tapu'osi I
9. 'Mulunga	29. 'illuakimata I yoki Tele'a
10. Momo	30. Fatafehi
11. Tu'itatui	31. Tapu'osi II yoki Kau'ulufonua III
12. Talatama	32. 'Illuakimata II
13. Tu'itonganui-Koe-Tamatou	33. Tu'ipulotu-'i-Langi-Tu'ofefafa
14. Talaiha'apepe	34. Fakana'ana'a
15. Talakaifaiki	35. Tu'ipulotu-'i-Langi-Tu'oteau
16. Talatapite	36. Pall yoki Paulaho
17. Tu'itonga-Ma'akatoo	37. Ma'ulupekotofa
18. Tu'itonga-Puipui	38. Fatafehi Fuanunuiava
19. Havea I	39. Laufilitonga
20. Tatafu'eikimeimu'a	

1.jadval. Tonga imperiyasi qiroli (Tu'i Tonga)lar ro'yxati. (Mazkur ro'yxatda berilgan hukmdorlar qadimgi afsonalarda keladigan hukmdorlardan tashqari bo'lgan ilk o'rta asrlardan boshlab hukmronlik qilgan hukmdorlar nomlari bo'lib ular tarixiy shaxslar sanaladi. Dastlab, yuritilgan afsonaviy shaxslardan farqli o'laroq ularning Langis qabrlari mavjud)

Tu'i Tongalar qo'shiqlardagi tartiblar bo'yicha keltirilganligi uchun tadqiqotchilar mazkur nomlarning geneologik sxemasini yaratishga harakat qilishgan. Va bu shajarada qadimgi hukmdorlarning dastlabki shajarasiga muvofiq bo'lishgan

Garchi hukmdorlar va geneologiya masalalari uchun javoblarga ega bo'lgan bo'lsa-da davlatchilik tarixini yoritishdagi eng katta kategoriyalari sanalgan davrlashtirish masalasi ochiq qolayotgan edi. Chunki Tu'i Tonga davlatchiligiga oid yozma manbalar deyarli mavjud emas. Bor bo'lgan yozuv namunalari Rapa Nu'i orolidan topilgan Rongorongo yozuvi hisoblanib ular Polineziya xalqlarining yo'q bo'lib ketgan xalqlari Rapa Nu'ilarga tegishli bo'lgan [9]. Tonga esa o'rta asrlarga kelib Polineziya mintaqasining katta qismini egallagan edi. Bunda Fiji, Samoa orollari Tonga ittifoqiga qo'shilib ulgurgan edi. Tu'i Tonga tarixini davrlashtirishda arxeolog olimlar va bir qancha tarixchilar tomonidan quyidagi davrlarga bo'lishga kelishib olishgan. Va 3 ta davrga bo'lishgan. Bular: Lapita davri bo'lib bu davr qadimgi arxeologiyasini ochish orqali o'rganilgan davrdir. Ikkinchi davr qorong'u davr sanalib bu davr ham qadimgi davr kabi arxeologik manbalarga bevosita bog'liqdir. Uchinchi davr klassik zamonaviy davr bo'lib bu davrda Tonga imperiyasi va zamonaviy Tonga davlatining tarixi yaratilgan davr edi.

Lapita davri (erta, o'rta va kech): miloddan avvalgi 1500 yil 200 yil. Tonga dastlabki turar-joy, Fiji orqali, janubi-g'arbiy Tinch okeani Lapita odamlar tomonidan, yuqori bezatilgan, tishli shtamplangan kulolchilik bilan bog'liq; cheklangan lagun-sohil turar-joy, qobiq o'rta era, og'ir mollyuskalar iste'moli va kulolchilik foydalanish bilan tavsiflanadi. Kulolchilik davrining oxiriga kelib, kulolchilikdan kamroq foydalanish, ishlab chiqarishni ijtimoiy tashkil etishning dengizga asoslangan usulida qarama-qarshilikni ko'rsatadi.

Qorong'u davr yoki shakllanish davri: eramizning 200-yillari, 1200-yillari. Chig'anoq qoldiqlaridan foydalanish davom etdi; lekin kulolchilik va undan foydalanishdan virtual voz kechish ishlab chiqarishni ijtimoiy tashkil etishning yerga asoslangan usuliga olib keldi; quruqlik va dengiz resurslaridan foydalanishni davom ettirish; o'simliklarni yanada tizimli

ravishda yetishtirish va hayvonlarni xonakilashtirish; Bu davrga oid artefakt ma'lumotlarining etishmasligi, shuning uchun uni Qorong'u davr deb atashadi [10].

Klassik davr: (Klassikgacha va klassik). Milodiy 1200 — 1770-yillar. Aholi punktlarining lagun-qirg'oq hududlari bo'ylab oldingi yashash joyidan ichki qismdagi tarqoq aholi punktlariga xarakterli o'zgarishi; Tongan landshafti bo'ylab katta insoniy ahamiyatga ega bo'lgan tepalik, toshbo'ron va uchastka majmualarining sezilarli darajada tarqalishi; Obro'li markazlashtirilgan hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan yuqori qatlamli murakkab jamiyatni namoyon qiluvchi tartiblangan va o'zgartirilgan insoniy landshaft shakllana boshlandi.

Shunday bo'lishiga qaramasdan Tonganing hukmdorlarining folklorini yorituvchi qo'shiqlarini yaxshilab tahlil qilib chiqish natijasida davrlashtirishning yana bir an'anaviy shakli ham borligi aniqlandi. Mazkur davrlashtirish bilan bir qatorda qadimgi e'tiqod va folklor orqali yetib kelgan ma'lumotlari asosiy mezon sifatida qaratilgan.

Eng qadimgi davr (an'anaviy-mifologik) bo'lib, u yana Pulotu Touia'-o-Futuna Tongamama'o deb ham atalgan. Tongan xalqining yaratilish afsonasi, talatupua, nasabnoma (holhoko) orqali afsonaviy, ammo tarixiy o'tmishni hozirgi zamon bilan bog'laydi. Dastlab asfonalardan bizga yetib kelgan paydo bo'lish jarayoni, nihoyatda noma'lum sanaladi. Eng birinchi okean Vahanoa va Pulotu, undan keyingi Tonga dunyosi o'rtasidagi keskinlik bilan tavsiflanadi. Ikkinchi bosqichda esa, taxmin qilingan orolning, Touia'-o-Futuna, Rokk orollari ko'tarilishi nazarda tutiladi. Orollar yaralishidan keyin afsonaviy mavjudotlarning qarindosh-urug'lar ittifoqi davri, shundan so'ng Taufulifonua va uning singlisi Havealolofonua va tasniflangan o'gay opa-singillar Vevelahi va Vele'si o'rtasida va Tokilangafonua va uning singlisi Hinatu'aifanga o'rtasida tug'ilish, Xe'imoana-Lupening Tokilang fonuadagi segmentatsiyasi, 'Eau hukmdori; Samoa orqali mumkin bo'lgan sharqiy Polineziya ta'siri bilan bog'liq bo'lgan uchta asosiy xudolar — Havea Hikule'o, Tangaloa 'Eiki va Maui Motu'a davri yuksalishi, Hikule'o va uning ota-onasi Tongamama'oni ular o'rtasida bo'linish davrini qamrab oladi. Shu bilan birga u Pulotunini saqlab qoladi va Langi va Lolofonua (yoki Maamaloua va Maamali) ga topshirdi. Oxirgi ikki bosqichda esa, Tangaloa va uning bolalari tomonidan orollar kashf etish, keyin Maui va uning bolalari tomonidan orollarni baliq ovlash; Maui Kisikisining gegemonligiga qarshi harakatlari, 'Aho'eitu va uning Langi akalari o'rtasidagi keskin to'qnashuvlar, uni birinchi Tu'i Tonga sifatida ko'tarilgan davrlarini o'z ichiga olgan.

O'rta asrlar davri an'anaviy-teologik hisoblarga ko'ra Tongamama'o Tonga (milodiy 950)ning hukmronlik davri bilan boshlanadi deb hisoblashadi. Bu davrda Tonga xalqining bitatsiya manbalarini yer bilan ta'minlash; o'simliklardan; unga g'amxo'rlik qilish Uch xudo va ularning avlodlari faoliyatning turli shakllari bilan shug'ullangan; bir-biriga bog'liq, ammo raqobatlashuvchi xudolar o'rtasida quvvat o'tkazmalarini hosil qilgan kuchlanish; kuchli to'qnashuvlar "Aho'eitu", birinchi Tu'i Tonga, siyosiy gegemoniyaga ko'tarildi va shu tariqa Tongamama'oni Tongaga o'zgartirdi; Axo'eytu va Momo o'rtasidagi davrlar esa bizga kamroq ma'lum, ammo bu oradagi voqealar tinch davr hisoblanib, ehtimol mahalliy xalq qurilishi bilan tavsiflanadi.

Keyingi davr: (An'anaviy-klassik) eramizning 1200-1845-yillar. landshaft odamlarning antagonistik harakati turli bosqichlarda rivojlangan; Tu'i Tonga sulolasining kuchayishi, keyin mahalliy darajada mustahkamlangan; Katta islohotlar bilan Tu'i Tonga imperiyasi paydo bo'ldi; bosqinchilik yo'li bilan mintaqaviy imperiya ekspansiyasi, keyin ittifoq tuzish; Imperiya

tanazzuliga iqtisodiy va siyosiy manfaatlarining paydo bo'lgan ijtimoiy institutlari qarshi turdi; antitezli kollateral sulola shakllanishi.

Tonga davlatchiliging tarixiy rivojlanishida ham o'ziga xos bo'lgan madaniy taraqqiyotga ega bo'lgan. Madaniyatdagi o'ziga xoslik nafaqat ularning folklor va tasviriy san'ati va ularning lingvistik taraqqiyoti ham muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq yangi tadqiqotlarda faqat og'zaki madaniyat bilangina chegaralanmaganligini ko'rishmoqda. Mazkur hududdagi arxitektura va monumentlar bu hududlardagi yirik madaniyat o'choqlari haqida ma'lumot beradi. YuNESKOning bayonotiga ko'ra Tonganing hozirgi poytaxti Nuku'alofadan taxminan 12 kilometr uzoqlikda joylashgan Mu'a qishlog'i qadimgi Tonganing uchinchi poytaxti bo'lib, XIII asrdan XIX asrgacha Heketa-Haamonga hududidan ko'chirilgan.

Mu'a qishlog'ining shimoliy-sharqiy qismida joylashgan Lapaxa Tu'i Tonganing doimiy uyi va asosiy hokimiyat markazi bo'lgan. Shuningdek, u XIII-XIX-asrlarda Tu'i Tongalar hukmronligi davrida Tonga dengiz boshlig'ining geografik markazi bo'lganligi bilan mashhur. Biroq, Tu'i Tongalar dafn etilgan taxminan 400 x 500 kvadrat metr maydonga tarqalgan taxminiy 22 qadimiy qirolik qabrlari (yoki langis) ushbu hududda joylashgan.

Langis — bu zinapoyali piramida effektiga ega bo'lgan yer platformalari bo'lib, ular atrofdagi devorlar sifatida tosh plitalar bilan mustahkamlangan. Aytishlaricha, bu ulkan qabrlarning qurilishi Tu'i Tonga ma'naviy va siyosiy qudratini namoyish qilish usuli edi. Bu qabrlar va Tui Tonga avlodlarining xuddi shu qabrlarga dafn etilishini o'rab turgan marosimlar bugungi kungacha Tonga madaniyatining tirik bir qismidir. Shuningdek, Tu'i Tongalar bu qabrlarni Tonganing ilohiy shohlari bo'lgan samoviy otalarga hurmat ramzi sifatida qurgan deb ishoniladi.

Tonga imperiyasi cho'qqisiga chiqqan paytda Tonga xalqi erishgan ulkan va yuksak muhandislik jasorati edi. Qabrlarni qurish uchun ishlatiladigan plitalarning burchaklari juda yaxshi va chiroyli tarzda birlashtirilgan, go'yo toshlarning qattiq marjon plitalari yog'och bo'laklariga o'xshaydi va mexanik asboblarga haqida juda kam dalillar mavjud edi. Qishloq oqsoqollari an'anaviy bilimlarni o'tkazib, langi qurish va joylashtirish uchun mehnat taqsimoti juda aniq ekanligini va faqat ma'lum shaxslarga ma'lum vazifalarni bajarishga ruxsat berishini ta'kidlaydilar [11]. Biroq mazkur yirik davlatchilik va madaniyatga ega imperiya geografik kashfiyotlar natijasida juda katta ma'naviy zarar ko'rdi, bir vaqtlar Polineziyaning markazida yuzlab orollarni birlashtirgan imperiya keyinchalik ingliz, nemis va AQShning mustamlakalariga aylanib qolishi mazkur hududa "madaniy oqartiruv" siyosatining amalga oshirilishiga olib kelindi. Mahalliy aholining katta qismi yo'qotildi. Umumiy yozuv tizimiga ega bo'lmagan orollik xalqlarning katta qismi o'z milliyli va etnik mansubligidan ayrildi yoki genotsid qurbonlariga aylandi

Xulosa. Geografik kashfiyotlarga qadar Polineziya xalqlari o'zining murakkab ijtimoiy-siyosiy tizimlari, diniy-marosimiy institutlari va rivojlangan boshqaruv an'analari bilan ajralib turgan. Mintaqada davlatlilik tushunchasi Yevropa modellari bilan to'liq mos kelmasa-da, ularning siyosiy tuzilmalari markazlashgan hokimiyat, boshliqlar sulolasi, marosimiy hukmronlik va hududiy ierarxiya kabi elementlarga ega edi. Polineziya boshliqlar tizimi jamiyatni boshqarishda muhim rol o'ynagan bo'lib, ular siyosiy hokimiyatning asosiy tayanchini tashkil etgan.

Tongadagi Tu'i Tonga imperiyasi, Somoa'dagi murakkab boshliqlar ierarxiyasi va Hawai'i qiroliklarining shakllanishi Polineziyada davlatga o'xshash markazlashgan tuzilmalar mavjud

bo'lganini ko'rsatadi. Orollar o'rtasidagi savdo, migratsiya, urushlar va dengizchilik esa bu tizimlarni mustahkamlab, ularning iqtisodiy asosini yaratgan.

Shu tariqa, Polineziya xalqlarining geografik kashfiyotlarga qadar bo'lgan rivojlanishi — tashqi aloqalardan yiroqda shakllangan, biroq o'z ichki mantiqiga ega bo'lgan murakkab siyosiy-madaniy jarayonlar majmuasidir. Ularning davlatchilik institutlari bugungi kunda ham Tinch okeani mintaqasida yashovchi xalqlarning ijtimoiy tuzilmasi va madaniy o'zligida muhim iz qoldirgan.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Kirch.P. On the Road of the Winds. Oakland: UC Press, 2017. – P 6 ; Kayser.M. The human genetic history of oceania: Near and remote views of dispersal. // <https://www.sciencedirect.com/>; Хрисанова.Е.Н., Перевозчиков.И.В. Антропология. – Москва: Изд-во МГУ, 1991. – С 231; Тойнби.А.Дж. Постижение истории / Пер.с англ. Огурцов.А.П. – Москва: Прогресс, 1991. - 123; Xeyerdal, T.«Kon-Tiki»da safar: roman /Rus tilidan X.Ahrorova tar- jimasi. - Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2019. – B 12-13; Spennemann. R.H.D. 'ata 'a Tonga mo 'ata 'o Tonga: Early and Later prehistory of the Tongan Islandi. – Canberra, 1989. – P 16; An Account of Eighteenth Century Tonga – Chapter 1: Captain Cook's view of Tonga. Journal of the Polynesian Society, 2014. – P 11; Maahina. 'O. The Tongan traditional history Tala – ee – fonua: A vernacular ecology-centren historico-cultural consept// a thesis submitted for the degree of PhD at the ANU, 1992. – P 25; The Ancient capitals of the Kingdom of Tonga // <https://whc.unesco.org/en/>
2. Kirch.P. On the Road of the Winds. Oakland: UC Press, 2017. – P 6
3. Kayser.M. The human genetic history of oceania: Near and remote views of dispersal. // <https://www.sciencedirect.com/>
4. Хрисанова.Е.Н., Перевозчиков.И.В. Антропология. – Москва: Изд-во МГУ, 1991. – С 231
5. Тойнби.А.Дж. Постижение истории / Пер.с англ. Огурцов.А.П. – Москва: Прогресс, 1991. - 123. – B 124
6. Xeyerdal, T. Kon-Tiki»da safar: roman /Rus tilidan X.Ahrorova tar- jimasi. - Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2019. – B 12-13
7. Spennemann. R.H.D. 'ata 'a Tonga mo 'ata 'o Tonga: Early and Later prehistory of the Tongan Islandi. – Canberra, 1989. – P 16
8. An Account of Eighteenth Century Tonga – Chapter 1: Captain Cook's view of Tonga. Journal of the Polynesian Society, 2014. – P 11
9. Salimov.T. Jahon xalqlari etnologiyasi. – Toshkent: VNESHINVESTPROM, 2019. – B 39
10. Maahina. 'O. The Tongan traditional history Tala – ee – fonua: A vernacular ecology-centren historico-cultural consept// a thesis submitted for the degree of PhD at the ANU, 1992. – P 25
11. The Ancient capitals of the Kingdom of Tonga // <https://whc.unesco.org/en/>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 2 (6) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).